

Vlaanderen
is erfgoed

Beschermingsdossier

Duitse bunkers eerste lijn 'Hauptstellung'
(Hollandstellung) in Assenede (Oosteeklo)

Monument

Agentschap
Onroerend
Erfgoed

Beschermingsdossier:

Duitse bunkers eerste lijn 'Hauptstellung' (Hollandstellung),
Assenede (Oosteeklo) – monument

INHOUDELIJK DOSSIER

Dossiernummer: 4.001/43002/105.1

Hannelore Decoodt

16/12/2016

INHOUDSTAFEL

1.	Beschrijvend gedeelte	4
1.1.	Situering	4
1.2.	Historisch overzicht	4
1.2.1.	De <i>Hollandstellung</i> : enkele krachtlijnen.....	4
1.2.2.	De uitbouw van de <i>Hollandstellung</i> tussen Rapenbrug (Maldegem) en Vrasene (Beveren)	5
1.2.3.	De bouw	6
1.2.4.	De bunkers van de eerste lijn van de <i>Hauptstellung</i>	7
1.3.	Beschrijving met inbegrip van de erfgoedkenmerken en erfgoedelementen.....	8
1.3.1.	Algemene kenmerken	8
1.3.2.	Specifieke gegevens per bunker	8
1.4.	Fysieke toestand van het onroerend goed	9
2.	Evaluerend gedeelte	9
2.1.	Evaluatie van de erfgoedwaarden	9
2.1.1.	Historische waarde	9
2.1.2.	Architecturale waarde	10
2.1.3.	Technische waarde	10
2.1.4.	Culturele waarde.....	10
2.2.	Motivering van het type bescherming.....	11
2.3.	Motivering van de afbakening van de bescherming	11
2.4.	Juridische toestand.....	11
2.4.1.	Onroerend Erfgoed	11
2.4.2.	Ruimtelijke ordening.....	11
2.4.3.	Landbouw en visserij	11
3.	Beheersvisie	11
3.1.	Beheersdoelstellingen voor het beschermd onroerend goed	12
3.2.	Bijzondere voorschriften voor het beschermd onroerend goed.....	12
3.3.	Toelatingsplichtige handelingen voor het beschermd onroerend goed.....	12
4.	Bronnen	13
5.	Bijlagen bij het inhoudelijk dossier	13
5.1.	Omgevingsplan bij de bescherming	13
5.2.	Fotobijlage	13
5.3.	Documentatie	13
5.4.	Criterionota	13

1. BESCHRIJVEND GEDEELTE

Dit beschermingsdossier maakt deel uit van het thematisch beschermingspakket 'Bunkers van de Hollandstellung', dat op zijn beurt kadert in de reeks beschermingsdossiers van het erfgoed van beide wereldoorlogen in Vlaanderen. Op 29 april 2015 werd een eerste reeks bunkers van de *Hollandstellung* definitief als monument beschermd. Dit beschermingspakket behandelde bunkers in Evergem (Ertvelde), Lochristi (Zaffelare), Stekene (Stekene en Kemzeke) en Gent (Mendonk). Nu worden bijkomend beschermingsprocedures opgestart voor waardevolle bunkers en bunkergehelen in het westelijke deel van de *Hollandstellung*, tussen Knokke en Assenede.

Meer duiding over dit thematisch pakket is terug te vinden in de criterionota in bijlage. Hierin worden de belangrijkste krijtlijnen van de Eerste Wereldoorlog geschetst, evenals enkele belangrijke militaire gebeurtenissen uit de Tweede Wereldoorlog, die ook van belang zijn voor bepaalde bunkers van de *Hollandstellung*. Vervolgens wordt ingegaan op het belang en de evolutie van de Duitse bunkerbouw tijdens de *Grooten Oorlog*. Eén hoofdstuk behandelt de aanleg van de *Hollandstellung*. Ten slotte worden de erfgoedwaarden en criteria besproken, die aan de basis liggen van de selectie van beschermingswaardige bunkers of bunkergehelen.

1.1. Situering

Dit dossier betreft vijf bunkers op grondgebied Oosteeklo (Assenede), gelegen op één lijn, ten noordoosten, noorden en noordwesten van het dorpscentrum van Oosteeklo, tussen de gehuchten Pijpe en Oosthoek. De meest oostelijke bunker ligt tussen de hoevegebouwen, op adres Oosthoek 84. Op iets meer dan een kilometer noordwestwaarts ligt de tweede bunker, in een weide ten oosten van Stroomstraat 69. De derde bunker ligt 100 m verder oostwaarts, aan de overzijde van de Stroomstraat, in een weide ten zuidoosten van Stroomstraat 86. Op 400m ten westen van deze bunker ligt de vierde bunker, in de tuin van Rijkestraat 85 en de tuin van 85A. Op 340m ten noordwesten hiervan ligt de vijfde bunker, op een akker ten zuiden van Westakkerstraat 9.

1.2. Historisch overzicht

Vijf Duitse bunkers uit de Eerste Wereldoorlog, vanaf de winter van 1916-1917 opgetrokken als onderdeel van de *Hollandstellung*.

1.2.1. De *Hollandstellung* : enkele krachtlijnen

De *Hollandstellung* is een Duitse verdedigingsstelling uit de Eerste Wereldoorlog, die langs de grens met Nederland, tussen Knokke en Vrasene werd aangelegd (1). Reden voor de aanleg van deze linie was de vrees van de Duitse legerleiding dat de geallieerden zouden aanvallen vanuit het neutrale Nederland. In Vrasene sloot de *Hollandstellung* aan op de *Stellung Antwerpen*, waarop op zijn beurt aan oostelijke zijde de *Turnhout-Kanalstellung* aansloot.

De *Hollandstellung* was een verdedigingslinie met bunkers, die opgetrokken werden in samenhang met draadversperringen en inundatiezones. Er is een groot verschil merkbaar in de aanleg van de stelling en de bouwwijze van de bunkers tussen het Zwin (Knokke) en Leeskensbruggen (Maldegem) enerzijds en tussen Moerhuize (Maldegem) en Vrasene (Beveren) anderzijds. Tussen het Zwin en Leeskensbruggen zijn de bunkers opgetrokken door het *Marinekorps Flandern*, vanaf Moerhuize door de *Etappen-Inspektion 4* (of *Gruppe Gent*). De zone rond Strobrugge lijkt een overgangsgebied te vormen.

¹ Een uitgebreide historiek van de *Hollandstellung* met bronvermelding is terug te vinden in de criterionota, onder hoofdstuk 4. De criterionota is als bijlage 4 opgenomen bij dit dossier.

De *Hollandstellung* werd in verschillende fases aangelegd. In het *Marinegebiet* zijn de bunkers doorgaans opgetrokken in beton, dat gegoten werd binnen een houten bekisting. Het betreft meestal standaardontwerpen, die meermaals werden opgetrokken in steunpunten, die de ruggengraat vormden van de eerste verdedigingslijn. Pas vanaf november 1917 is er voor wat het *Marinegebiet* betreft, sprake van de aanleg van een nieuwe stelling, waarbij achter de eerste verdedigingsstelling nog commandoposten, posten voor radiotelegrafie en seinposten werden opgetrokken, evenals mitrailleurposten.

Tussen Moerhuize en Vrasene werd de *Hollandstellung* door de landmacht op een heel andere manier uitgebouwd, met een *Vorstellung* en een *Hauptstellung*, die op zijn beurt nog eens splitste in twee verdedigingslijnen. In dit deel van de *Hollandstellung* werden de bunkers doorgaans opgetrokken met betonstenen. Voor de bouw van deze bunkers liet men zich eveneens leiden door standaardontwerpen, die echter grondig verschilden van de standaardontwerpen, zoals toegepast in het *Marinegebiet*.

1.2.2. De uitbouw van de *Hollandstellung* tussen Rapenbrug (Maldegem) en Vrasene (Beveren)

In een legerbevel van 12 september 1916 werd de verdere uitbouw van de stelling tussen Fort Sint-Donaas en de vesting Antwerpen bevolen (2). De stelling diende te bestaan uit een *Vorstellung* en een *Hauptstellung*. Het tracé van beide stellingen stond in nauw verband met zones, waar een inundatie tot stand kon gebracht worden. Alle wegen en kruispunten moesten met mitrailleurvuur gedekt kunnen worden. Daar waar mogelijk diende er tussen de *Vorstellung* en de *Hauptstellung* een inundatie voorbereid te worden.

a) *Vorstellung*

De *Vorstellung* diende te lopen tussen Wachtebeke en Strobrugge, via Zelzate, Assenede, Boekhoute, de zuidrand van de polders tot ten zuiden van Sint-Jan-in-Eremo, en vervolgens het Leopoldskanaal tot Strobrugge (3).

De *Vorstellung* diende door *Vorposten* bezet te worden, bestaande uit infanterie, mitrailleurs en licht geschut. De *Vorstellung* diende bij een vijandelijke aanval zo lang als mogelijk behouden te worden. Hiertoe werden draadhindernissen voorzien, evenals kleine steunpunten met schuilplaatsen voor de manschappen en betonnen posten voor mitrailleurs en voor lichte kanonnen. Voor de inplanting van de schuilplaatsen en betonnen posten diende er gebruik gemaakt te worden van kelders, kanaal- en polderdijken. Ten slotte moest er ook gezorgd worden voor goede observatieposten en communicatieverbindingen. Vandaag zijn er twee kleine betonnen posten bij Assenede gekend, die tot deze *Vorstellung* behoorden (4).

b) *Hauptstellung*

Het tracé van de *Hauptstellung* werd volgens het legerbevel van 12 september 1916 voorzien tussen Puivelde (ten westen van Sint-Niklaas) tot ten noorden van Sinaai, via de zuidelijke rand van de Moervaartdepressie tot aan Terdonk en het Gents Zeekanaal en vervolgens verder westwaarts via Kluizen en de zuidoever van de Burggravenstroom via

² RM120/226, *Armeebefehl*, AOK 4 Ia Nr. 9/12, gericht aan het Marinekorps, Etappen-Insp. 4 en A.O.K., d.d. 12/9/1916.

³ Otto Biermann, die in 1937 een artikel schreef over de aanleg van de *Hollandstellung* maar zelf niet betrokken was bij de aanleg ervan, maakt een onderscheid tussen de *Vorstellung* en de *Stellung der Vorposten*, dit terwijl in het legerbevel duidelijk wordt aangegeven dat de *Vorstellung* met *Vorposten* diende bezet te worden. Biermann schrijft niettemin dat de *Vorstellung* 3 à 4 kilometer voor de *Hauptstellung* lag en gebruik maakte van de voorhanden zijnde kanalen. Zijn *Vorstellung* lijkt dus overeen te komen met de *Vorstellung* zoals bedoeld in het legerbevel van september 1916. Zie Biermann O. 1937, 106.

⁴ Zie <https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/301104> en <https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/301105> (geraadpleegd op 20/8/2016)

Beschermingsdossier: Duitse bunkers eerste lijn 'Hauptstellung' (Hollandstelling), Monument

Eeklo en Balgerhoeke achter het Afleidingskanaal en het Leopoldkanaal tot ten zuiden van Middelburg, ten oosten van Lapscheure tot aan Fort Sint-Donaas (5). Dit tracé is in een later stadium wellicht nog gewijzigd, aangezien de uiteindelijke stelling ten noorden van de Burggravenstroom te situeren is.

De hoofdstelling diende te bestaan uit sterke steunpunten, vele hindernissen, goede toevoermogelijkheden via spoor en waterwegen, goede verdedigingsstellingen en observatieposten. Daar waar het landschap het toeliet, zoals bij de Moervaartdepressie, dienden er inundaties voorbereid te worden, waardoor de uitbouw van de stelling beperkt kon worden. Deze stelling zou volgens getuigenissen met loopgraven zijn uitgebouwd, maar dit wordt niet bevestigd aan de hand van de beschikbare luchtfoto's (6).

Tussen Strobrugge en het kanaal Gent-Zeehaven ontdekte de hoofdstelling in twee verdedigingslijnen. De eerste lijn van de hoofdverdedigingslinie liep vanaf Celie over Boterhoek en Waai, ten noorden van Lembeke en Oosteeklo via Ertvelde tot Rieme. De overgebleven bunkers kennen min of meer hetzelfde ontwerp (7).

Op anderhalve à drie kilometer lag de tweede verdedigingslijn. Deze splitste ter hoogte van Celie af van de eerste lijn, liep iets ten zuiden van Balgerhoeke, langs de voormalige spoorlijn 58 ten westen van Eeklo richting Oostveldstraat en Antwerpse Heirweg tot Heide ten zuiden van Lembeke en Oosteeklo, via Terven en tot Kluizen en Doornzele bij het Kanaal Gent-Terneuzen. Deze verdedigingslijn was dicht bezaaid met bunkers, die in bepaalde zones op nauwelijks enkele tientallen meters van elkaar waren gepositioneerd. Het lijkt alsof de bunkers van deze tweede verdedigingslijn in feite zelf in twee lijnen waren opgetrokken (8). Duidelijke militaire plannen die inzicht kunnen verschaffen in de specifieke configuratie van de bunkers en de reden waarom bunkers met specifieke typologische kenmerken op een welbepaalde plaats werden ingeplant, ontbreken. Ongetwijfeld was het de bedoeling om een zo breed mogelijk schoots- en gezichtsveld vanuit de bunkers te bekomen. Tussen beide verdedigingslijnen in liep een dubbele prikkeldraadversperring, die vanuit de achterliggende bunkers bestreken kon worden met mitrailleurvuur.

Ten oosten van het Kanaal van Gent naar Terneuzen liep de hoofdlinie van de *Hollandstelling* van Mendonk naar Vrasene, via Zaffelare, iets zuidwaarts tot ten noorden van Brug, via Eksaarde, Oosteindeken en Zwaanaarde naar Sinaai, vervolgens meer noordwaarts via de oostzijde van Stekene, om via Kemzeke en Sint-Gillis-Waas noordelijk langs Vrasene aan te sluiten op de *Stellung Antwerpen*.

1.2.3. De bouw

Archiefbronnen die aangeven wanneer de effectieve bouw van de stelling ten oosten van Strobrugge van start ging, zijn vooralsnog niet teruggevonden. In een bunker in Lembeke staat er januari 1917 te lezen, op een tegeltje dat er normaliter na de voltooiing van de bunker was aangebracht (9). In een bunker in Eeklo is de datum 13 maart 1917 in cement geschreven (10). Dit betekent in ieder geval dat men in de winter van 1916-1917 aan het bouwen geslagen was.

---

⁵ RM120/226, *Armeebefehl*, AOK 4 Ia Nr. 9/12, d.d. 12/9/1916.

⁶ Dit komt bijvoorbeeld terug in de getuigenissen die door George Spittaël werden verzameld, onder meer van Marcel Martens en Maria Knudde (Stadsarchief Eeklo, Fonds George Spittaël, GS6, map 24). Zie ook het inlichtingenrapport van juni 1917 (KLM, 1 D.A., doos 1866, 55: G.Q.G., IIE SECTION, *Travaux allemands à la Frontière holland-belge*, 8/6/1917).

⁷ Deze worden in de literatuur vaak aangeduid met voorpostenbunkers, wat nogal verwarrend is aangezien de *Vorstellung* met *Vorposten* diende bezet te worden, aldus het legerbevel. Anderen benoemen deze eerste lijn met "invalslijn".

⁸ Zie bijvoorbeeld kaartje Stadsarchief Eeklo, Fonds G. Spittaël, GS6, *WOI Hollandstelling*, map 23.

⁹ Zie <https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/301074>.

¹⁰ Zie <https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/301066>

Beschermingsdossier: Duitse bunkers eerste lijn 'Hauptstellung' (Hollandstellung), Monument

Voor de aanleg van de *Hauptstellung* tussen Strobrugge en Vrasene (Beveren) werden zes bouwsectoren ingericht (11). Wellicht zijn bepaalde typologische kenmerken of details toe te schrijven aan een specifieke bouwsector.

De bunkers tussen Rapenbrug en Vrasene werden bijna allen opgetrokken aan de hand van betonstenen met holtes, waarin wapeningsijzers gestoken konden worden om de betonstenen met elkaar te verankeren. Met deze betonstenen konden als het ware spouwmuren opgetrokken worden, waartussen nog eens beton gegoten werd. Het is niet duidelijk of alle muren op deze manier zijn opgetrokken. Wellicht is voor de bouw met betonstenen gekozen, omdat dit een snellere en gemakkelijker manier van bouwen was.

Er werd veel aandacht besteed aan de camouflage van bunkers. Daar waar mogelijk werden ze opgetrokken in bosjes, achter houtkanten, tussen of achter hoevegebouwen. Veel bunkers werden gecamoufleerd. Dit kon door een vals dak op de bunker te plaatsen. Op de muren werden dan baksteenmotieven geschilderd, evenals valse venster- en deuropeningen. Soms zijn er nog verfsporen terug te vinden. Andere bunkers werden gecamoufleerd door ze ten dele onder aarde te brengen en/of grasbegroeiing op het dak van de bunker aan te brengen.

Volgens een inventaris, uitgevoerd door het Belgisch leger, waren er meer dan 200 bunkers opgetrokken tussen Maldegem en het Kanaal Gent-Terneuzen (12). Hiervan bleven er begin 1995 nog 135 bunkers over. Enkele bunkers zijn in mei 1940 vernield door Belgische genietroepen. Vele bunkers zijn vernield tijdens afbraakcampagnes, georganiseerd door de desbetreffende gemeente (13).

1.2.4. De bunkers van de eerste lijn van de *Hauptstellung*

De vijf bunkers behoren tot de eerste lijn van de *Hauptstellung*. Volgens gegevens uit 1921 lagen er 24 bunkers op grondgebied Oosteeklo, waaronder vijf bunkers van de eerste lijn van de *Hauptstellung* (14). De bunkers van de eerste lijn zijn dus voor wat Oosteeklo betreft wellicht integraal bewaard.

Kenmerkend voor de bunkers van deze verdedigingslijn is dat ze min of meer hetzelfde grondplan hebben. Het betreft een rechthoekig grondplan van 8,25 m op 7 m, met een hoogte van 3,35 m. De bunkers hebben twee toegangen, één aan de achterkant en één aan een zijkant, zodat deze toegangen de uiteinden vormen van een L-vormige gang. De ruimte binnenin meet 3,2 m op 2,8 m. De voor- en zijmuren zijn telkens 2 m dik, de achtermuren 1 m dik. Aan de voorzijde is de bunker gesloten, er zitten met andere woorden geen schietgaten of observatiegleuven. Aan de (zuidelijke) achtermuur is een trap gebouwd aan de hand van betonstenen, waarlangs het bunkerdak bereikt kon worden. Op het dak van de bunker is doorgaans een U-vormige borstwering opgetrokken, die zowel als gevechtspositie als voor observatie kon dienen. Van enkele bunkers van deze verdedigingslijn is geweten dat ze werden gecamoufleerd, door op het dak van de bunker een vals dak te plaatsen en de buitenmuren uit betonsteen te schilderen met baksteenmotief en met zogenaamde vensters en deuren (15). Op sommige bunkers zijn nog sporen van dit baksteenmotief terug te vinden (16).

Deze kenmerken komen voor bij alle bunkers van deze verdedigingslijn. De bunkers van deze verdedigingslijn, ten noorden van Oosteeklo, zouden iets kleiner zijn dan de bunkers

---

¹¹ Sakkers H. e.a. 2011, 99.

¹² Stadsarchief Eeklo, Fonds G. Spittaël, GS6, *WOI Hollandstellung*, map 29.

¹³ Dit blijkt onder meer uit het plan: KLM, Fonds 185, doos 3791, map 1545, *Sous-Secteur d'Ecclou. II Bon du 6 Ch. à p. Croquis des positions allemandes à la frontière hollando-belge*, 14 april 1919 (ingetekend op kalk).

¹⁴ Stadsarchief Eeklo, Fonds G. Spittaël, GS6, *WOI Hollandstellung*, map 24.

¹⁵ Dit werd onder meer mondeling verteld door buurtbewoners bij *abri 5*.

¹⁶ Dit is het geval bij *abri 2* en *abri 3*.

Beschermingsdossier: Duitse bunkers eerste lijn 'Hauptstellung' (Hollandstelling), Monument

van deze verdedigingslijn tussen Sint-Laureins tot Lembeke (17). Meer naar het oosten op, op grondgebied Ertvelde, werden opnieuw bunkers met een gelijkaardig grondplan van 8,20 m lang en 7 m breed opgetrokken. Hier werden echter ook grotere exemplaren opgetrokken. Deze verschillen in grootte zijn mogelijk te verklaren door de indeling in verschillende bouwsectoren en/of het gebruik van de bunker als commandopost.

1.3. Beschrijving met inbegrip van de erfgoedkenmerken en erfgoedelementen

1.3.1. Algemene kenmerken

Vijf bunkers met min of meer hetzelfde grondplan. Het betreft telkens een betonnen militaire post met een rechthoekig grondplan van 8,25 x 7 m, op een betonnen vloerplaat. Het is eigen aan bunkers dat er in de ondergrond in en rond de bunker constructieve elementen of militaire infrastructuur zitten die rechtstreeks verband houden met de bunker, zoals vloerplaten, waterafvoersystemen of bekabeling.

De tot 2 m dikke muren van de constructie zijn opgetrokken aan de hand van betonstenen. Vermoedelijk vormen deze betonstenen, die met elkaar verankerd zijn met ijzers, spouwmuuren, waartussen beton gegoten is. Het plafond is gegoten op ijzeren profielen. Op het dak is een U-vormige borstwering opgetrokken, die bereikt kon worden via een trap uit betonstenen die tegen de achtermuur was geplaatst.

Twee toegangen, één aan westelijke (of noordwestelijke) en één aan zuidelijke (of zuidwestelijke) zijde, vormen de uiteinde van een L-vormige gang, die op zijn beurt via één deuropening toegang verschaft tot één binnenruimte van 3,2 x 2,8 m. Ter hoogte van de toegangen zijn vaak ijzeren elementen voor de bevestiging van een deur bewaard. In de gang is een grote nis uitgewerkt. Tegen het plafond zitten doorgaans ijzers, wellicht voor bevestiging van bedrading. In de noordelijke binnenmuur zit een vierkante uitsparing van 0,25 m die loopt vanaf de grond tot doorheen het dak. In het plafond zit ter hoogte van de gang nog een andere vierkante opening. In de muren van de binnenruimte zijn kleine nissen uitgespaard, steeds drie boven elkaar, door het weglaten van betonstenen.

1.3.2. Specifieke gegevens per bunker

Bunker 1

- Inventaris Onroerend Erfgoed: 301042
- Kadastergegevens: Assenede, 2de afdeling (Oosteeklo), sectie B, 256G (deel)
- Huidige ligging: Tussen hoevegebouwen van Oosthoek 84.
- Aanvullende beschrijving: De voorkant van de bunker en borstwering zijn gericht naar noordoostelijke zijde. Er zijn sporen van teer tegen het plafond. Op enkele betonstenen van de binnenmuren zijn zwarte nummers te ontwaren.
- Bouwfysische toestand: De constructie is grotendeels overgroeid met klimop. De betonnen trap tegen de zuidwestelijke muur en de borstwering op het dak zouden niet intact bewaard zijn.

Bunker 2

- Inventaris Onroerend Erfgoed: 301041
- Kadastergegevens: Assenede, 2de afdeling (Oosteeklo), sectie A, 213A (deel)
- Huidige ligging: Gelegen langs de Stroomstraat, in een weide ten oosten van Stroomstraat 69.
- Aanvullende beschrijving: Ter hoogte van de ingangen aan zuidelijke en westelijke zijde is een looppad afgebakend met een laag muurtje. Op het dak zijn er geen sporen van een borstwering, tegen de zuidelijke muur is wel een betonnen trap opgetrokken. Op het betonnen dak zijn de letters F.R.H. aangebracht in het natte beton. Tegen de

¹⁷ Stadsarchief Eeklo, Fonds G. Spittaël, GS6, WOI Hollandstelling, map 29. Deze bunkers zouden 9 op 7 m meten, met een hoogte van 3,3 5m en een bunkerkamer van 3,65 m op 3m.

Beschermingsdossier: Duitse bunkers eerste lijn 'Hauptstellung' (Hollandstellung), Monument

randen van het dak en op het dak zelf zitten ijzers met ronde openingen. Op de muren zijn verfsporen van een rood baksteenmotief terug te vinden.

- Bouwfysische toestand: In vrij goede toestand voor een constructie van honderd jaar oud.

Bunker 3

- Inventaris Onroerend Erfgoed: 301040
- Kadastergegevens: Assenede, 2de afdeling (Oosteeklo), sectie A, 376B (deel)
- Huidige ligging: Gelegen langs de Stroomstraat, in een weide ten zuidoosten van Stroomstraat 86.
- Aanvullende beschrijving: Op de westelijke buitenmuur zitten sporen van rode verf. De betonnen trap lijkt los tegen de zuidelijke bunkermuur te zijn opgetrokken.
- Bouwfysische toestand: In vrij goede toestand voor een constructie van honderd jaar oud.

Bunker 4

- Inventaris Onroerend Erfgoed: 301039
- Kadastergegevens: Assenede, 2de afdeling (Oosteeklo), sectie A, 365F (deel) en 361G (deel)
- Huidige ligging: Gelegen in de tuinen van (noordelijk deel) Rijkestraat 85A en (zuidelijk deel) 85.
- Bouwfysische toestand: Voor zover zichtbaar in vrij goede toestand voor een constructie van honderd jaar oud.

Bunker 5

- Inventaris Onroerend Erfgoed: 301038
- Kadastergegevens: Assenede, 2de afdeling (Oosteeklo), sectie A, 879 (deel)
- Huidige ligging: Op een akker ten zuiden van Westakkerstraat 9.
- Aanvullende beschrijving: Volgens de buurtbewoners was er tijdens de Eerste Wereldoorlog een vals dak op de bunker geplaatst en waren de buitenmuren met baksteenmotief en valse deuren en vensters beschilderd.
- Bouwfysische toestand: De borstwering op het dak is deels ontmanteld, de betonnen trap is afgebroken.

1.4. Fysieke toestand van het onroerend goed

De fysieke toestand van het onroerend goed waarvoor dit beschermingsdossier wordt opgemaakt, is vastgesteld tijdens plaatsbezoeken op 1 april 2015. De fysieke toestand is op dat moment fotografisch gedocumenteerd. Deze registratie is als bijlage bij het ministerieel besluit gevoegd en geeft een beeld van de toestand van het onroerend goed op het moment van de bescherming.

De fysieke toestand is opgenomen in de beschrijving per bunker onder 1.3.2.

2. EVALUEREND GEDEELTE

2.1. Evaluatie van de erfgoedwaarden

2.1.1. Historische waarde

Als zijnde vijf bunkers uit de Eerste Wereldoorlog, die deel uitmaakten van de *Hollandstellung*. De bunkers maakten meer bepaald deel uit van de eerste verdedigingslijn van de *Hauptstellung*. Samen met de bunkers op grondgebied Lembeke (Kaprijke),

Beschermingsdossier: Duitse bunkers eerste lijn 'Hauptstellung' (Hollandstellung), Monument

Oosteeklo (Assenede), Assenede en Ertvelde (Evergem) illustreren deze bunkers de opbouw van de *Hollandstellung* in de zone van de Duitse landmacht, tussen Moerhuize en het kanaal Gent-Zeehaven. Hier bestond de *Hollandstellung* namelijk uit een *Vorstellung* en een *Hauptstellung*, die op zijn beurt ontdebeld in twee verdedigingslijnen. Deze opbouw van stellingen hing nauw samen met zones waar een inundatie was voorbereid en draadversperringen. In die zin is de **historische context** heel belangrijk. De vier bunkers ter hoogte van de Westakkerstraat, Rijkestraat en Stroomstraat liggen vrij dicht bijeen, zodat ze ook als een betekenisvol **ensemble** kunnen worden ervaren.

Camouflage speelde een belangrijke rol. Van enkele bunkers van deze verdedigingslijn is geweten dat ze werden gecamoufleerd als huis, door er een vals dak op te plaatsen en de buitenmuren te schilderen in een rood baksteenmotief, met weergave van vensters en deuropeningen. Op de buitenmuren van enkele bunkers zijn nog verfsporen van dit baksteenmotief terug te vinden.

2.1.2. Architecturale waarde

De bunkers zijn opgetrokken aan de hand van betonstenen. De keuze voor betonstenen is typisch voor de bunkers van de *Hollandstellung* die door de landmacht in de zone tussen Strobrugge en de *Stellung Antwerpen* zijn opgetrokken.

De bunkers zijn meer bepaald herkenbaar als bunkers van de eerste lijn van de *Hauptstellung* die – in tegenstelling tot de andere bunkers van de *Hauptstellung* – opgetrokken zijn volgens eenzelfde ontwerp. Typisch voor dit ontwerp was de rechthoekige plattegrond met twee toegangen aan twee verschillende zijden van de bunker en de U-vormige borstwering op het dak, die zowel als gevechtspositie als voor observatie kon worden gebruikt. Het dak kon bereikt worden via een betonnen trap aan de achterzijde van de bunker. Ook de afmetingen, de muuropeningen en nissen en de afwerking van de bunkers was overal gelijk. De bunkers zijn vrij **gaaf** bewaard, met **authentieke** houten en ijzeren elementen. Op de buitenmuren van enkele bunkers zijn authentieke verfsporen terug te vinden, die verwijzen naar de camouflage van de bunkers als zogenaamd bakstenen gebouw onder dak.

2.1.3. Technische waarde

Als betonnen constructies, die specifiek voor militaire doeleinden werden opgetrokken. Deze betonnen constructies met hun bouwtechnische kenmerken van zowel bovengrondse als ondergrondse aard, getuigen van het belang en de evolutie van de betonbouw in de stellingenoorlog, die de Eerste Wereldoorlog geworden was. Nooit eerder werden zo massaal betonnen verdedigingsconstructies opgetrokken als tijdens de Eerste Wereldoorlog. Daar waar er in de eerste oorlogsjaren werd geïmproviseerd en geëxperimenteerd met allerlei typologieën en toegepaste technieken in de betonbouw, evolueerde men geleidelijk naar zo sterk en efficiënt mogelijk uitgedokte standaardontwerpen, die in sommige gevallen voor meerdere doelen konden gebruikt worden. Tijdens het interbellum en de Tweede Wereldoorlog zou dit leiden tot de massale uitbouw van heuse bunkerstellingen, met bunkers die tot in het kleinste detail waren gestandaardiseerd.

2.1.4. Culturele waarde

Als materiële getuigen van de *Grooten Oorlog*, die Vlaanderen jarenlang in zijn greep had en het leven van ontelbaar veel mensen ingrijpend tekende of volledig verwoestte. De Eerste Wereldoorlog was een internationale gebeurtenis bij uitstek, waarbij het gros van Vlaanderen door een vijandelijke mogendheid werd bezet. De herinnering aan de Eerste Wereldoorlog kent nog steeds een breed maatschappelijk en internationaal draagvlak.

Beschermingsdossier: Duitse bunkers eerste lijn 'Hauptstellung' (Hollandstellung), Monument

2.2. Motivering van het type bescherming

De bunkers worden beschermd als monument. Het Onroerenderfgoeddecreet definieert een monument als volgt: "een onroerend goed, werk van de mens of van de natuur of van beide samen, met inbegrip van de cultuurgoederen die er integrerend deel van uitmaken, inzonderheid de bijhorende uitrusting en de decoratieve elementen van algemeen belang wegens de erfgoedwaarde(n)."

2.3. Motivering van de afbakening van de bescherming

De afbakening van het beschermd onroerend goed is opgenomen op het plan dat als bijlage bij het ministerieel besluit is gevoegd. Alle kadastrale percelen gevat door de bescherming zijn opgenomen in artikel 1 van het ministerieel besluit.

In dit beschermingsvoorstel worden de betonnen verdedigingsconstructies ter bescherming voorgesteld. Rond de bunkers wordt een bijkomende perimeter van minimum twee meter mee afgebakend, zodat uitstekende betonnen fundamentplaten, waterafvoersystemen of andere elementen die integraal deel uitmaken van de betonnen verdedigingswerken maar niet bovengronds waarneembaar zijn, mee opgenomen zijn in de bescherming. Gebouwen of constructies die niet tijdens de oorlog zijn opgetrokken, maar gelegen zijn binnen de perimeter, worden niet mee beschermd.

2.4. Juridische toestand

2.4.1. Onroerend Erfgoed

De bunkers zijn opgenomen in de wetenschappelijke inventaris van het bouwkundig erfgoed. De desbetreffende ID-nummers kunnen per bunker teruggevonden worden onder 1.3. Beschrijving met inbegrip van de erfgoedkenmerken en erfgoedelementen.

2.4.2. Ruimtelijke ordening

De bunkers zijn volgens het Gewestplan gelegen in agrarisch gebied. Bunkers 2, 3, 4 en 5 zijn gelegen binnen het goedgekeurd provinciaal RUP Windlandschap 'Eeklo – Maldegem' (29/4/2015, RUP_40000_213-00084_00001).

2.4.3. Landbouw en visserij

Volgens landbouwgebruikspercelen ALV, 2015 liggen bunkers 2, 3 en 5 in grasland. De bunkers liggen in herbevestigd agrarisch gebied 'Regio Veldgebied Brugge – Meetjesland', meer bepaald 'Samenhangend landbouwgebied Eeklo – Assenede – Ertvelde en minder samenhangende landbouwgebieden ten westen van Zelzate', 20/7/2006).

3. BEHEERSVISIE

De opmaak van de beheersvisie gebeurde in samenspraak met de afdeling Beheer Oost-Vlaanderen, op een overleg op 1 december 2016.

3.1. Beheersdoelstellingen voor het beschermd onroerend goed

In het beschermingsbesluit zijn beheersdoelstellingen opgenomen. Je vindt die terug onder artikel 3 van het besluit. De beheersdoelstellingen moeten de zakelijkrechthouders (eigenaars, erfpachthouders, opstalhouders en leasinggevers) en gebruikers op weg helpen om de erfgoedwaarden maximaal in stand te houden of te verbeteren. Ze hebben de optimale verwezenlijking van de erfgoedwaarden voor ogen.

Ze geven richting aan of vormen een kader voor toekomstig beheer van het beschermd onroerend goed. Zakelijkrechthouders en gebruikers dienen rekening te houden met deze beheersdoelstellingen als ze werken wensen uit te voeren aan het beschermd goed. Ook de overheid houdt met deze doelstellingen rekening als ze over deze werken advies moet geven of als ze toelating moet geven voor die werken.

De beheersdoelstellingen spelen in op de erfgoedwaarden, erfgoedelementen en erfgoedkenmerken opgenomen in artikel 2 van het beschermingsbesluit.

3.2. Bijzondere voorschriften voor het beschermd onroerend goed

Voor elk beschermd onroerend goed geldt het actief en passief behoudsbeginsel. Dit betekent dat de zakelijkrechthouders en gebruikers het beschermd goed in goede staat moeten houden door de nodige instandhoudings-, beveiligings-, beheers-, herstellings- en onderhoudswerken uit te voeren en dat het verboden is om een beschermd onroerend goed te ontsieren, te beschadigen, te vernielen of de erfgoedwaarden er van aan te tasten. Het betekent ook dat een zakelijkrechthouder en gebruiker verplicht is het beschermd onroerend goed als een goed huisvader te beheren en het dus niet te verwaarlozen. Alle voorschriften voor de instandhouding en het onderhoud van het beschermd onroerend goed die van toepassing zijn op het beschermd goed zijn opgenomen in artikel 4 van het beschermingsbesluit.

In het Onroerenderfgoeddecreet en Onroerenderfgoedbesluit zijn een aantal algemene voorschriften voor de instandhouding en het onderhoud van beschermd onroerend erfgoed opgenomen. Dat zijn deze:

- Het goed als een goed huisvader beheren en de nodige voorzorgsmaatregelen nemen tegen schade ten gevolge van brand, blikseminslag, diefstal, vandalisme, wind of water;
- De toestand van het goed regelmatig controleren;
- Regulier onderhoud uitoefenen;
- Onmiddellijk passende consolidatie- en beveiligingsmaatregelen nemen in geval van nood.

3.3. Toelatingsplichtige handelingen voor het beschermd onroerend goed

Voor sommige werken aan het beschermd onroerend goed moet een toelating worden gevraagd. Sommige werken kunnen namelijk een negatief effect hebben op de erfgoedwaarden. Voor alle werken die stedenbouwkundig vergunningsplichtig zijn, of waarvoor een verkavelingsvergunning, milieuvergunning of natuurvergunning nodig is vraagt de vergunningverlener (de gemeente of de Vlaamse overheid) advies aan het agentschap Onroerend Erfgoed van de Vlaamse overheid.

Voor een aantal werken die niet vergunningsplichtig zijn, moeten de zakelijkrechthouders en gebruikers, voorafgaand aan de uitvoering van de werken, toelating vragen aan het agentschap Onroerend Erfgoed of aan de erkende Onroerenderfgoedgemeente. Een overzicht van alle erkende onroerenderfgoedgemeenten is te vinden op www.onroerenderfgoed.be.

De werken waarvoor u toelating moet vragen zijn opgesomd in artikel 5 van het beschermingsbesluit.

4. BRONNEN

- Koninklijk Legermuseum Brussel, Fonds 185, doos 3791, map 1545, *Sous-Secteur d'Ecloo. II Bon du 6 Ch. à p. Croquis des positions allemandes à la frontière hollando-belge*, 14 april 1919 (ingetekend op kalk).
- Militärarchiv Freiburg, RM 120/226: *Armeebefehl*, AOK 4 Ia Nr. 9/12, d.d. 12/9/1916.
- Stadsarchief Eeklo, Fonds George Spittaël, GS6, *WOI Hollandstellung*.
- BIERMANN O. 1937: *Deutsche Grenzsicherungen gegenüber Holland im Weltkriege, Vierteljahreshefte für Pioniere*, 46.2, 104-108.
- SAKKERS H. e.a. 2011: *De Hollandstellung van Knokke tot Antwerpen. Stille getuige van de Eerste Wereldoorlog*, s.l.
- VAN GEETERUYEN A. & DE JONGH G. 1994: *Hollandstellung van de kust tot Strobrugge, toen en nu, Shrapnel*, 6.2.
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2016 [online], *Inventaris bouwkundig erfgoed*, diverse relicten.

5. BIJLAGEN BIJ HET INHOUDELIJK DOSSIER

5.1. Omgevingsplan bij de bescherming

Zie afzonderlijk document.

5.2. Fotobijlage

De fotobijlage bij het ministerieel besluit bevat alle relevante foto's voor dit dossier. Er is geen afzonderlijke fotobijlage bij het inhoudelijke dossier gevoegd.

5.3. Documentatie

Zie afzonderlijk document.

5.4. Criterionota

Zie afzonderlijk document.